

רבי נחמן מברסלב על הנגינה

מאת הלל צייטלין

א.

כל חכמה וחכמה לפי בחינתה ומדרגתה. כן יש לה. זמר השייך ומיוחד רק לה, וכן ממדרגה למדרגה, שבחינת החכמה שבמדרגה היותר עליונה, יש לה זמר יותר עליון וכן למעלה למעלה עד ראשית נקודת הבריאה שהיא תחילת האצילות ושם אין למעלה הימנה ואין לאותה חכמה שיש שם וכו'. ואמונה יש לה גם כן, זמר המיוחד לאמונה. וכמו שאנו רואים שאפילו אמונות עכ"ם בדברי טעותם יש לכל אמונה זמר מיוחד והכמת האפיקורסות יש לה ג"כ נגון המיוחד לה, כמו שאמרו על אחר שלא פסק זמר יוני מפיו. והצדיק משיג את הזמר היותר עליון (לקוטי מהרי"ג דף עט).

אם נסיר מאת הדברים האלה את צעיף הסוד ונעתיקם לסגנון יותר בהיר, יצא לנו רעיון זה:

כל חכמה וחכמה יש לה שירה מיוחדת, יופי מיוחד, אופן מיוחד, סגנון מיוחד, שבכל אלה היא מושכת את לב הדבקים בה והמתעמקים בה. הכפירה המדעית גם היא יש לה קסם מיוחד, יופי נערץ, שבו היא לוקחת גם את לבות האנשים דורשי אמת בכל לבם ונפשם.

והאמין רבי נחמן שיש בכח שירת הצדיק הבאה מהסתכלות פנימית, שאי אפשר להביעה באומר ודברים, ומעושר רוחני פנימי שהוא למעלה מן השכל, להשפיע על הכופר ולהפכו לאיש אחר.

רבי נחמן ידע היטב את כחה הגדול של ההשפעה ובה הוא חפץ להשתמש במקרים ידועים ודמה לעשות גדולות על ידה.

אמנם שירת השכל אומרת כך וכך, ולה גם קסם מיוחד לצודד נפשות, אבל שירת האמונה גבוהה כמנה. לפי שהיא עצם נקודת הבריאה ותחלת האצילות, ומשורר השירה הנשגבה הזאת מושל בלבב משורר הכפירה להטותו להפצו.

ידוע הוא עד כמה החסידים מכבדים ומוקירים את הנגינה, אבל הם מדברים על דבר הנגינה דרך אגב ולרוב דברים כללים המעידים שאחר כל התהלות והתשבחות שהם כפזורים לה, לא תפשה מקום חשוב בחייהם הפנימיים.

ואולם הצדיק מברסלב מדבר על הנגינה כעל יסוד היסודות ושרש כל הענינים והמעשים.

הוא הבין היטב, אם לא במדע מבורר, כי הנגינה האמתית היא עצם גשמת המנגן, שאיפתו, געגועיו, גורלו, תקותו, חייהו ואשרו.

ואף גם זאת הבין, כי ההבדל בין נגינה לנגינה הוא לא הבדל ארעי וצדדי, כי אם הבדל עקרי נוקב ויורד עד תהום ההרגשות והדמיונות, המחשבות והמעשים.

„דע כי יעקב אבינו, כששלח את בניו עשרת השבטים ליוסף, שלח עמם נגון של ארץ-ישראל, וזהו הסוד: קחו מומרת הארץ בכליכם“.

„דע כי כל רועה ורועה יש לו נגון מיוחד לפי העשבים ולפי המקום שהוא רועה שם, כי כל עשב ועשב יש לו שירה שאומר שזה פרק שירה, ומשירת העשבים נעשה נגון של הרועה“ (לקוטי תנינא, דף כט, סימן סג). „עיקר הדבקות וההתחברות להשי"ת מזה העולם השפל והגמון מאד הוא על ידי נגון וזמרה“ (נשיאת כפים ה"ח)

„עיקר המשכת רוח חיים דקדושה הוא ע"י בחינת נגון ושיר להשי"ת (הלכות העושה שליח לגבות חוב ח"ג כ"ד).“

כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא ועיקר שעשוע עוה"ב יהיה על ידי קול הנגון והשיר שיתעורר לעתיד (הלכות אבידה ומציאה ח"ג י"ד).

„גדול כח הנגון אפילו בפה מכ"ש כששומעין הנגון ממנגן טוב ויפה שמנגן ומזמר אותו על כלי זמר טוב ויפה, שאז יש כח להנגון לשמח את האדם בתוך תוקף והעצבות שלו (פריה ורביה ח"ג אות ד"ה).“

„עיקר חיות האלהות המלובשת בכל העולמות היא בחינת קולות ודבורים הקדושים, שבהם נברא העולם כביכול וע"כ ע"י קולות ודבורים קדושים מדבקים עצמם בקול ה' שהיא עיקר חיות האלהות המלובשת בכל העולמות“ (שם אות ט"ז).

כשם ששופנהאור ראה במוסיקה עצם גלוי הרצון העולמי כמו שהוא בלי כל עצם הופעת הרצון לחיות, כן ראה גם הצדיק הברסלבי במוסיקה עצם גלוי הרצון האלהי, עצם שירת היקום, גלוי הכחות הפנימיים האלהיים שבכל רחבי הבריאה.

מבואר בחכמת המוסיקה שיש ג' קולות, היינו, כי יש קול פשוט שהוא הקול שהאדם מוציא מפיו במקום רחב שאין כחיצה נגדו, ויש קול החוזר שנקרא בלשון רז"ל קול הברה, שהוא הקול שזומעים ביער או בין ההרים הגבוהים כשמוצאים קול, שאז שומעים כנגדו קול חברה כאלו

אחד עומד כנגדו ומוציא זה הקול והדבור שאדם מוציא מפיו, ועוד יש קול שלישי שהוא הקול המורכב משניהם שהוא הקול היוצא מתוך כלי דחוק. כשהקול פשוט פוגע מיד בהקול החוזר עד שהקול החוזר נכלל מיד עם הקול הישר ונעשה משני הקולות קול אחד שהוא קול שלישי וכו' ואלו הג' קולות וההרכבה והצירוף שביניהם הם יסודי מיני נגינה והם בבחינת שיר פשוט. כפול, משלש, מארבע הכלולים בד' אותיות הויה שהיא כלליות העשר ספירות, ימין ושמאל ואמצעי, חסד, דין, רחמים, והעיקר יעקב" (לקוטי הלכות).

ב.

הנגינה הנשגבה היא לפי האמור שירת היקום עצמה, שירת הבריאה עצמה, והיא מרוממת את האדם על כל המעשים ומשחררתו מן כל הענינים השפלים והתכונות השפלות שהוא שקוע בהם.

בדרך זה פועל הטבע היפה על האדם, החזיון היפה, המראה היפה, במדה שהכוסיקה פועלת על השומעים פועל המראה היפה והנהדר על הראיה.

אין בכל חכמי ישראל, אשר הבין ערכו של הטבע ופועלתו על הרגש הדתי כהצדיק מברסלב.

גם אלה מחכמי ישראל שהם נותנים ערך גדול לראיה ולהסתכלות מזכירים רק את ההסתכלות החיצונית.

תצייר לפניך – אומר ר"ל מסאסוב – את השמים ושמי השמים, הימים וכל אשר בהם; גדול קומתם ורוחב שטחם.

בעל חובת הלבבות בשער הבחינה מאריך הרבה בענין ההסתכלות בכל הברואים, ואולם העיקר היא הבחינה בברואים, כלומר, הכרת החכמה הנכרת בהם שמתוך ההסתכלות בנפלאות, מבנה הגו של כל יצור ויצור, יבא האדם לידי הכרת הבורא.

הצדיק מברסלב מדבר בסגנון אחר לגמרי. הוא מדבר על שירת העשבים, על החן השפוף על השדה אשר ברכו ה', על רוח הקדושה והטהרה שהוא מכניס בלב האדם.

הסתכלותו של רבי נחמן בטבע איננה הסתכלותם של התיאולוגים, אך לא הסתכלותם של המשוררים הרגילים.

התיאולוגים מתאמצים למצוא כונה מיוחדת בכל מין ומין וגם תכלית מיוחדת ולהוכיח עיזו מציאות בורא מכוון.

המשורר הרגיל נכון לתת כבוד אלהים לכל כח פרטי, לכל הופעה פרטית וגלוי פרטי. הוא עומד תמיד תחת השפעת הרגע, והוא משתחווה היום למראה זה וחזיון זה ולמחר — למראה אחר וחזיון אחר.

הסתכלותו של רבי נחמן בטבע היא הסתכלות של חוזה. הסתכלותו של האיש שאיננו יודע לחלק כלל בין האני ובין הבלתי-אני, איש שהוא נכלל עם כל מה שהוא רואה ומרגיש בהתפעלות שלימה וגמורה, התופש את כל החן והנהדר שבכל מין ומין וממזג עם שאיפותיו הנפשיות הוא עם תכונותיו המוסריות הוא, עם הקדושה והטהרה שבנפשו.

החזיונות הרבים והשונים, שהחזוה רואה מצטרפים אצלו לחזון אחד גדול ונשגב מאד המתאים לאידיאל הפנימי, העצמי והאורגני שלו; אם האידיאל הפנימי של החזוה הוא יופי, אז גם חזון העולם אצלו הוא רק יופי; אם האידיאל הפנימי שלו הוא נשגב, אזי גם חזון העולם שלו הוא רק נשגב, אם גבורה — גבורה, אם חכמה — חכמה. רבי נחמן היה קדוש, שאיפתו היותר גדולה היתה — הקדושה. המחזה הנשגב, המלבב והקוסם של הטבע עורר בו איפוא את משא הנפש שלו — אהבת האלהים.

אוגוסט קונט, שהיה רגיל בימי ילדות בהשקפות תיאולוגיות והבין את כתבי הקודש עפ"י פירוש מוריו הקתוליים, לא הבין את כל השירה הרוממה שבמזמור „השמים מספרים כבוד אל“, והוא אומר: לפנינו ספרו השמים כבוד אל, ועתה הם מספרים את כבוד ניוטון, קפלר וקופרניקוס, ואולם אם היה קונט מטיב להסתכל בשירת הקודש ובשירת הטבע כשם שהיטיב להתבונן בחכמה, היה מבין, כי הרגש הנשגב הקשור בהסתכלותו של האדם בטבע איננו תלוי בהשקפות תיאולוגיות שונות ע"ד כונות ותכליתים, כי אם הוא נולד ישר לרגלי השתוממותו של האדם וחרדת הקודש מן ההוד הנשגב שבבריאה, או אז היה מבין באיזה אופן השמים „מספרים“ אעפ"י ש„אין אומר ואין דברים“: היופי שאין למעלה הימנו וההדר שאין דומה לו מספר הכל בלי אותות ומופתים, ראיות והוכחות.

רבי נחמן לא היה צריך, כלל לצייר לפניו את השמים ושמי השמים, מדת קומתם ושטחם. כשהסתכל בטבע היה כולו מיתפס ומיוחד ביופי, כולו שקוע בקדושה וטהרה בלי כל מחשבה והתכוננות.

כשם שכנור של דוד, כשהיתה מגיעה אליו רוח צפונית היה מנגן כאליו, כן היה לב ר' נחמן מתמלא פתאום שירה אלהית כשהיה רואה לפניו את הככר הרחב, את העשבים הירוקים, את העמקים העוטפים בר, את היער הגדול, את הנהרות ואת המעינות.

„חורף, אוכר רבי נחמן. הוא בבחינת עבור, ואז כל העשבים והצמחים כולם מתים, כי בטל כחם בחורף והם אז בבחינת מיתה, וכשבא הקיץ שהיא בחינת לידה אזי כולם מתעוררים לחיים ואז טוב ויפה מאד כשיוצאים לשוח בשדה. שיחה זו תפלה ותחנונים ותשוקה וגעגועים להשי"ת ואז כל שיח השדה המתחילים לחיות ולצמוח כולו נכספים ונכללים בתוך שיחתו ותפלתו“ (לקוטי עצות התבודדות ה').

„אז היה האדם זוכה לשמוץ את השירות והתשבחות של העשבים, איך כל עשב ועשב אומר שירה להשי"ת בלי שום פניה ובלי שום מחשבת חוץ כלל, כמה יפה ונעלה כששומעין השירה שלהם וע"כ טוב מאוד לעבוד את ה' ביראה ולהתבודד על פני השדה בין גדולי הארץ ולשפוך שם שיחתו לפני השי"ת באמת“ (שם).

„האדם הזוכה להיות רגיל ולהתבודד באמת ולפרש שיחתו לפני השי"ת כראוי אם זוכה להתבודד בשדות ויערים. אז הוא מרגיש בכל פסיעה ופסיעה שופע טעם גן-עדן. גם אח"כ כשחוזר משם אזי כל העולם חדש בעיניו ונדמה לו כאלו הוא עולם אחר חדש לגמרי, ואין העולם נראה בעיניו כלל כאשר מקדם“ (שם סוף).

„דע כי כשהוא האדם מתפלל בשדה. אזי כל העשבים באים בתוך התפלה ומכייעים לו ונותנים לו כח בתפלתו“ (יט ע"ב).
טוב יותר שההתבודדות תהיה מחוץ לעיר במקום עשבים. העשבים גורמים שיתעורר הלב“ (נא).

— מכל האילנות והעשבים ומכל הדברים שבעולם — מכולם הולכים שליחים (שטאפעטים) מאחד לחברו ומחברו לחברו עד שמגיע לאזון הצדיק האמיתי והוא מקבל ומבין בהם עצות לעבודתו (שבחי מהר"נ ע"א).
את היחס שבין הטבע הנהדר ובין האהבה לאלהים, בין הרגש האסטטי הטהור והמזוכך ובין הרגש הדתי הביע רבי נחמן באמרה קצרה אחת על העשבים:

„עם איז גוט צווישען זיי פרום צו זיין“.

ג.

מעין אותה הפעולה הנשגבה שפועל הטבע היפה והבהיר על הנפש המתבודדת, היא גם פעולת האדם היפה והנשגב במובן הרוחני. הוא מכהר ומזכך את כל הסובבים אותו בכל דבור אשר ידבר, בכל רמז אשר ירמוז, בכל אנחה אשר יאנח ובכל שמחה אשר ישמח.

כל היופי וכל העושר הרוחני הרב אשר בנפשו פנימה, נראה בכל תנועות גוף, במדבריו, עמידתו, שבתו וקומו, צחקו ובכיו, לעגו והתולול, ארחות חייו ומנהגיו,

רבי נחמן הרבה להשפיע על תלמידיו לא רק בתוכן העשיר של מנגינותיו, שיחותיו וסיפוריו, ולא רק בצורהם היפה, כי אם גם בנעימה שבה נאמרו.

כפי שיספרו תלמידי רבי נחמן, ידע רבם למשוך אותם בחבלי קסם, להביאם במצב התרגשות עצומה על ידי מלה אחת שנאמרה בשעתה, על ידי תנועה אחת יפה, על ידי אנחה אחת שוברת לב.

„כבר נתבאר — מספר תלמידו — מגודל הבושה והיראה שהיתה מונחת על פניו תמיד, אשר לא נראה כזאת. והרב הקדוש רבי נחום מטשרנוביל ראה אותו בימי נעוריו בקהל מדבידיבקה ונחבהל מעוצם היראה שהיתה על פניו אז ואמר: מה שנאמר „למען תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו“ — זה רואים בחוש אצלו“ (מגיד שיחות מ"ג ע"ב).

„ועיניו — מספר עוד תלמידו — היו מאירות כשמש וכירח ממש, בפרט בשבת קידש היו עיניו מאירות מאד מאד, ופניו היו מאירות ומאדימות מאד בשבת קודש, ומי שלא ראה עצם קדושתו ורשפי שלהבת דבקתו בשבת קודש וסדר הקידוש שלו בליל שבת וסדר השולחן, והנגון שהיה מזמר „אתקינו סעודתא“, „אומר בשבחין“, ואיך שהיה מזמר שאר הזמירות „כל מקדש“, „מנוחה ושמחה“ ו„אשת חיל“ ו„מעין עולם הבא“, מי שלא ראה זאת לא ראה טוב מעולם. וכל מי שעמד אז באותו מעמד היה מעיד שלא יהיה נראה כזאת עד שיבא משיח צדקנו. ואלו כל הימים דיו וכו' אי אפשר לבאר אפס קצוהו מעצם היופי והקדושה הנוראה והיראה העצומה וערובת נעימת הדבקות הנפלאה. שהיתה אז בעונה ובאמת, אשר לא נראה כזאת בעולם“ (שם).

ותלמידו רבי נתן, כשהדאגות והיסורים הציקו לו מאוד, כי הציקו לו אויביו וימררוהו ורובו המתנגדים השונים, היה משים אל לבו בין התהלות והתשבחות להשי"ת על שזכהו לעמוד ולשרת לפני צדיק גדול כזה. אבל הן זאת לא אוכל לכת, שזכיתי לעמוד לפני הזקן דקדושה ולשמוע מפיו את התורה על הפסוק „אזמרה לך בעודי“.

בשביל תורה זו על הפסוק המוסיקלי בלבד היה כדאי בעיני רבי נתן לחיות, לעמול ולהצטער כל הימים.

ד.

ה"מלחא" – היופי הרוחני – ישנו בלב כל אדם ואדם, כל חד וחד לפום שיעוריה דילה.

בנפשו של כל אדם ואדם, יש מעט דעת, מעט רצון טוב, מעט אהבה, מעט מסירות נפש, מעט שירה, מעט דמיון, מעט משא נפש, מעט געגועים קדושים, מעט אהבת היופי והנשגב, ואולם הכל בצמצום, במדה זעומה. הכל רק גרגרים, רק פרורים, רק מעט.

ואולם האדם העליון, או על פי מושגו של רבי נחמן, "הצדיק" מקבץ את כל חלקי היופי והנשגב המפוזרים בכל רחבי העולם וחוטב מהם חטיבה שלימה, בונה מהם בנין עולם רוחני קדוש ונערץ.

ובדרך זה שהצדיק לוקח הוא גם משפיע: באותו האופן שהוא בונה את ההיכלים הרוחניים הנהדרים הוא מראם גם לאחרים, באותו האופן שהוא סופג אל קרבו את כל ההוד שבאנושיות כלה, הוא מוסרהו אחרי כך לאיש איש.

ורבי נהגן מביע את הרעיון הזה בסגנון פיוטי:

יש נגון אחד עולמי-נצחי, גדול, קדוש ונשגב מאד: בנפש כל אחד ואחד מישראל יש חלק קטן מן הנגון ההוא. הצדיק אוסף את כל חלקי הנגון המפוזרים ומפזרים בכל הנשמות ובכל ניצוצי הנשמות והוא מנגן את כל הנגון.

כשהוא מנגן את הנגון הקדוש והנצחי ההוא, הוא מעורר את כל החלקים, מרנין את כל הלבבות, מעוררם ומקבצם, מרעישם ומחרידם, מרוממם ומקדשם, מיפם ומהדרם.

ונפש כי תשמע חלק הנגון הנעלה ההוא השייך לשרשה, והתרגשה והשתוממה, והסתירה והתגברה, והתעוררה לחיים חדשים.

וירדה הנפש כי יכבד עליה רפש החיים וזכרה את הרגעים הקדושים ההם. את הנגון הקדוש ההוא ואת המנגן הקדוש ועלתה עוד הפעם והיתה למה שהיא.

ובכל עת שנטל הספקות והדאגות, הרהורים רעים ומרה שחורה מכבידים על לב האדם, צריך הוא למצוא אותה הנקודה הטובה שיש בלבו בלי שום ספק והחזיק בכל עוז בנקודה הטובה ההיא לבל ירף ממנה. ולבל ימוש ממנה ולהתרומם בעיני עצמו וללכת מחיל אל חיל, ממדרגה למדרגה, ממדה יפה אחת לרעותה, ממדרגה אחת יפה לרעותה.

יבזכור האדם כי הנקודה הטובה שבלבו היא חלק השירה העולמית הנשגבה, הוא מתמלא חדות רוחנית ושמחה טהורה מאין כמות. ואם גם הכל לקח מאתו, — כן יחשוב האדם — אם גם רב בי מאד הרע ומגונה, הרפש, הכעור והמאוס, הנה על כל פנים נשאר בי מעט טוב, קו אחד מצלם האלהים, קול אחד, נעימה אחת מהנגון הנצחי. לפיכך, אומרה לאלהי בעודי, "בעודי" שלי, במה שיש בי, במה שנשאר בי עדיין מהרוחניות העליונה ומדת התפארת העליונה. וזה הוא תוכן ה"תורה" של "אומרה לאלוה בעודי" (לקוטי עצות, אות צדיק), שהיא ביחד עם אותה חרדת הקודש שבה נאמרה והמנגינות היפות שנגן רבי נחמן אז נחשבה בעיני רבי נתן תלמידו לאחת מהופעות רוח הקודש, לאחד הרגעים הרוממים, שבשבילם כל העולם כולו עם כל הענויים שבו כדאי הוא.